

Ilegální migranti v pražském regionu¹

Čermák Zdeněk a Dzúrová Dagmar

Illegal immigrants in the Prague region

Souhrn

V příspěvku jsou prezentovány vybrané výsledky z projektu „Mezinárodní migrace a nelegální pracovní aktivity migrantů v Česku v širším evropském kontextu“ řešeným na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje přírodovědecké fakulty UK v Praze. Výzkum je založen na nereprezentativním dotazníkovém šetření nelegálních migrantů v České republice, resp. pražském regionu. V první řadě jsou sledovány charakteristiky samotných nelegálních migrantů: jejich situace v zemi původu, důvody migrace, životní a pracovní podmínky v České republice.

Klíčová slova: Nelegální migrace, nelegální ekonomické aktivity, dotazníkové šetření, pražský region

Abstract

The paper will present selected results of the project “International Migration and Migrants’ Illegal/Irregular Economic Activities: The Czech Republic in a Broader European Context” that is being carried out by a research team of the Department of Social Geography and Regional Development of the Charles University in Prague. The study is primarily based on a non-representative questionnaire-survey of irregular migrants working in the Czech Republic, Prague region. We were primarily interested in irregular migrants themselves – in conditions in their countries of origin, reasons for migration, their living and working conditions in the Czech Republic.

Key words: Illegal migration, illegal economic activities, questionnaire-survey, Prague region

1. Vývoj a územní diferenciacie cizinců v Česku

Území dnešní České republiky bylo po desetiletí převážně emigrační oblastí. V 19. a první polovině 20. století tato emigrace souvisela především s industrializací a demografickou

¹ Příspěvek byl vypracován s přispěním projektu MPSV, číslo 1J057/05-DP1 a MŠMT, číslo 002162083.

revolucí, po druhé světové válce převládly motivy politické. Česko se tak díky tomuto vývoji a především v souvislosti s odsunem obyvatel německé národnosti po 2. světové válce stává státem s relativně homogenním národnostním složením.

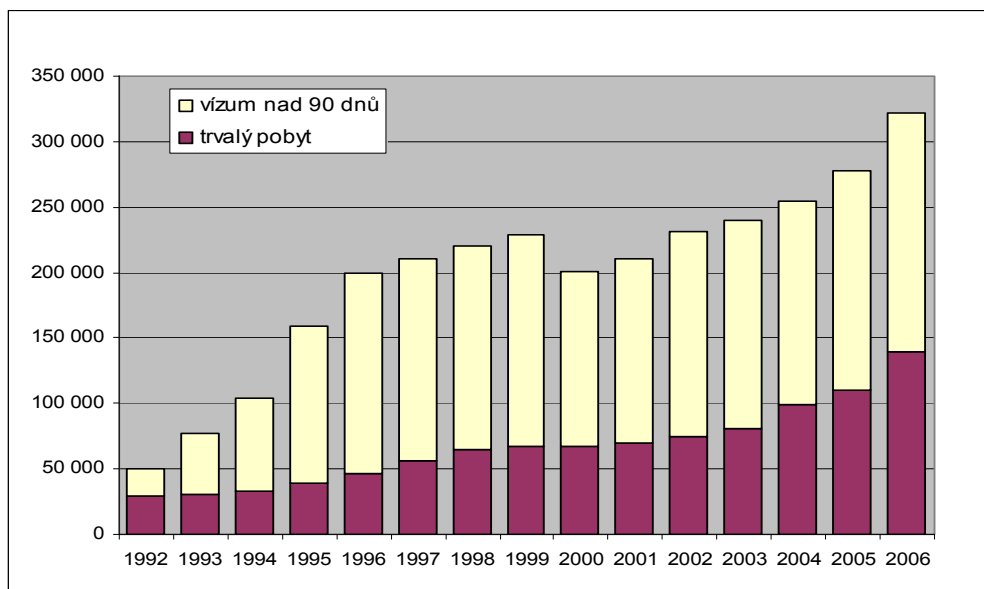
Po roce 1989 dochází v Česku, v návaznosti na politickou a ekonomickou transformaci, k radikálním změnám v řadě oblastí včetně změn v základním charakteru bilance mezinárodní migrace. Naše území se díky postupnému otevírání hranic stává v první polovině 90-tých let především tranzitní zemí, kudy procházejí migranti z východní Evropy a některých dalších oblastí rozvojového světa do atraktivních zemí západní Evropy. Od konce devadesátých let stále více migrantů míří do Česka jako do cílové země, a to jak za účelem trvalého usazení, tak i krátkodobého většinou ekonomicky motivovaného pobytu. To vše v souvislosti s politickou a ekonomickou stabilizací regionu, formálně vyjádřenou vstupem země do NATO a do Evropské unie. Sílicí příliv imigrantů vede k vytváření etnických komunit, které se stávají nedílnou součástí naší společnosti. Situace v Česku se tak postupně začíná přibližovat stavu v západní Evropě, i když podílem 2,5% cizinců v populaci patříme stále ještě k zemím s nízkou hodnotou tohoto ukazatele.

Oficiální informace o počtu a struktuře imigrantů pocházejí v zásadě ze tří hlavních zdrojů. Prvním a nejobsáhlejším je evidence vydaných povolení k pobytu. Druhým důležitým zdrojem, vázaným na ekonomické aktivity cizinců, je evidence vydaných pracovních povolení a živnostenských listů. Konečně třetím, početně méně významným zdrojem, je databáze žadatelů o azyl a vlastních azylantů. Tak jako jinde ve světě důležitým zdrojem informací je i sčítání obyvatel s otázkami na místo narození, předchozí místo bydliště či státní občanství a národnost.

K 31. 12. 2006 bylo v Česku evidováno 321 456 cizinců (bez azylantů), z toho 139 185 cizinců s trvalým pobytem, 182 271 cizinců s některým z typů dlouhodobých pobytů nad 90 dnů. Počet cizinců na našem území po roce 1989 trvale roste (graf 1), pokles v roce 2000 lze přičíst na vrub změně v zákonodárství. Mezi nejpočetnější skupiny patřili v roce 2006 občané Ukrajiny (102 594), Slovenska (58 384), Vietnamu (40 779), Polska (18 894) a Ruska (18 564). Složení této nejčetnější pětice se od poloviny devadesátých let již nemění. Z hlediska typu pobytu jsou mezi uvedenými skupinami rozdíly. Zatímco občané Ukrajiny představují typicky krátkodobou pracovní migraci - pouze 24,8% jich zde má trvalý pobyt, u

Vietnamců je to přesně naopak – trvalý pobyt jich má 74,9%. Historicky specifickými skupinami jsou pak občané Slovenska a Polska. V demografickém složení cizinců se odráží ekonomická motivace jejich pobytu. Naprostá většina (88%) jich je v produktivním věku 15-64 let s převládajícím zastoupením mužů (60%). Tyto charakteristiky se ještě zvýrazní, když vybereme skupinu cizinců bez trvalého pobytu.

Graf 1 Počet cizinců s trvalým pobytem a vízum nad 90 dnů, Česko v letech 1992-2006

Zdroj: ČSÚ

Územní rozložení cizinců je v Česku výrazně diferenciováno. Tak jako v jiných imigračních státech se přistěhovalci soustřeďují do ekonomicky atraktivních území, jako jsou velké městské aglomerace nebo oblasti s prosperujícím průmyslem. Zatímco příkladem prvního typu jsou pražská a brněnská aglomerace, u druhého případu můžeme uvést okres Mladá Boleslav s automobilkou Škoda. Specifickým případem v Česku jsou některé oblasti západního pohraničí jejichž migrační atraktivita je dána hraničním efektem vyplývajícím z vysoké kupní síly německého a rakouského obyvatelstva. O vysoké míře územní koncentrace cizinců svědčí následující charakteristiky: v roce 2006 se polovina občanů Česka s cizí státní příslušností koncentrovala na 7,9% území, u cizinců bez trvalého pobytu to bylo dokonce na 4,5 %, ve srovnání s tím stejný ukazatel pro celkový počet obyvatel Česka dosahoval 21,1% (počítáno na úrovni okresů). Z pěti nejčetnějších skupin cizinců dosahovali nejvyšší stupeň územní koncentrace Rusové, nejnižší Vietnamci a Slováci.

Zcela výjimečné postavení v zastoupení cizinců má Praha, respektive celá pražská aglomerace. Na celkovém počtu obyvatel Prahy se cizinci podílejí 7,6%, což je nejvíce v Česku i při srovnání na meziokresní úrovni. Z celkového počtu cizinců žijících v Česku se jich v Praze v roce 2006 koncentrovalo 32,2%. Připočteme-li k tomu ještě podíl Středočeského kraje (13,2%) tak zjistíme, že v oblasti středních Čech se soustřeďuje více jak 45 % cizinců žijících v Česku. Ještě vyšší hodnoty těchto podílů dostaneme pro cizince bez trvalého pobytu, těch v Praze žije 39,2% z úhrnu Česka a ve středočeském prostoru 53,5%. V Praze se koncentruje nejvíce občanů Ruska, Ukrajiny a Slovenska za všech příslušníků dané skupiny žijících v Česku, u Rusů to je dokonce 52,8%. Pro celou oblast je také typické nižší zastoupení cizinců s trvalým pobytem.

Z výše uvedených údajů vyplývá, že převážná část migrace do Česka je motivována ekonomicky. Imigranti se tak stávají důležitou součástí ekonomiky našeho státu. Díky svému specifickému postavení na trhu práce se často dostávají do rozporu se zákonem. Zvyšující se poptávka po levné pracovní síle a administrativní bariéry vízové politiky a politiky zaměstnávání cizinců vedou k nárůstu počtu nelegální migrantů a především k nárůstu nelegálních aktivit cizinců na českém pracovním trhu.

2. Nelegální pracovní aktivity imigrantů

V současnosti zprávy o nelegální migraci a nelegálních pracovních aktivitách cizinců přitahují obecně velkou pozornost. Jelikož fenomén nelegální migrace a nelegálních aktivit cizinců nemůže být ze samotné podstaty těchto jevů přesně měřen a primární zdroje informací jsou těžko dosažitelné, je jedním z řešení provádění úžeji zaměřených výběrových šetření. Následující informace vycházejí z aktivit spojených s projektem Ministerstva práce a sociálních věcí „Mezinárodní migrace a nelegální pracovní aktivity migrantů v Česku v širším evropském kontextu“ řešeným na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK v Praze.

Součástí pracovních aktivit bylo provedení extenzivního výzkumu formou dotazníkového šetření u souboru imigrantů nelegálně působících na trhu práce v oblasti pražské aglomerace. Nelegální působení jsme pro naše účely chápali jako překračování právních norem v oblasti pobytového nebo pracovního režimu. Šetření probíhalo v Praze a jejím zázemí v období

listopad 2005 až leden 2006. Díky povaze nelegální migrace nebylo samozřejmě možné zabezpečit reprezentativnost vybraného vzorku respondentů. Jejich výběr závisel na možnostech zprostředkovatelů distribuujících dotazníky, na kontaktech, které měli na příslušné imigrantské komunity. Dotazník obsahoval 118 otázek rozdělených do okruhů týkajících se mimo základních demografických údajů vlastní migrace, ekonomických aktivit na našem území, bydlení a sociálních vztahů.

Výzkum byl zaměřen na tři významné a zároveň typově odlišné skupiny imigrantů v České republice. První – nejpočetnější – tvořili občané republik bývalého Sovětského svazu (především Ukrajinci), druhou imigranti z Vietnamu a Číny a třetí občané vyspělých zemí - převážně ze Severní Ameriky. Celkem byly zpracovány dotazníky za 99 respondentů. Základní informace o šetřeném souboru imigrantů jsou obsaženy v tabulkách 1, 2 a 3. Složení osob v našem výběru podle věku, pohlaví nebo vzdělání se zásadně neliší od údajů uváděných v reprezentativněji založených šetřeních legálních imigrantů.

Tab. 1 Respondenti sledovaných imigračních skupin podle pohlaví

imigrační skupina	muži	ženy	celkem
bývalý SSSR	34	35	69
východní Asie	10	5	15
sev. Amerika	9	6	15
celkem	53	46	99

Tab. 2 Respondenti sledovaných imigračních skupin podle věkových skupin

imigrační skupina	-24	25-29	30-39	40+	neuvedeno	celkem
bývalý SSSR	12	13	25	18	1	69
východní Asie	6	3	4	2	0	15
sev. Amerika	2	5	7	1	0	15
celkem	20	21	36	21	1	99

Tab. 3 Respondenti sledovaných imigračních skupin podle dokončeného vzdělání

imigrační skupina	základní a nedokončené	vyučení a střední speciální	střední všeobecné	vysokoškolské	celkem
bývalý SSSR	2	42	17	8	69
východní Asie	1	4	7	3	15
sev. Amerika	0	1	0	14	15
celkem	3	47	24	25	99

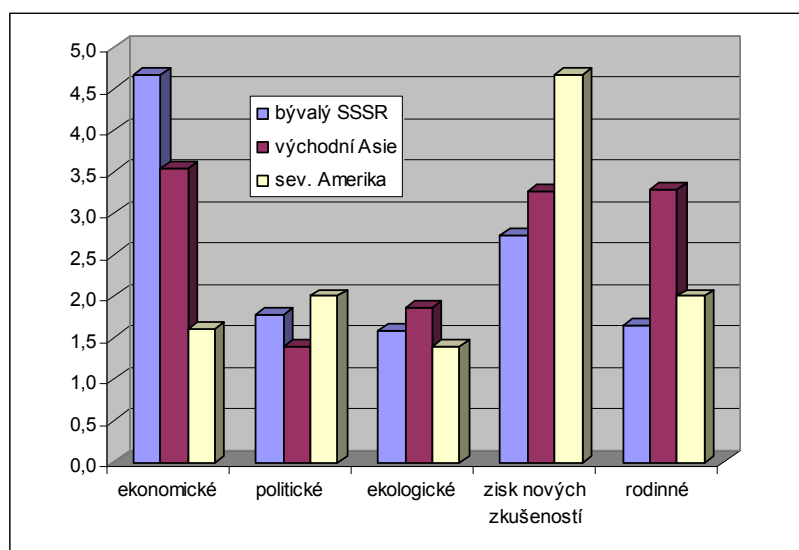
Rozsáhlý soubor údajů o respondentech byl dále zpracován za použití základních metod adekvátních charakteru získaných dat – jedná se především o frekvenční třídění a jednoduché deskriptivní a korelační analýzy. Pro účely našeho příspěvku jsme vybrali jen několik nejdůležitějších hodnocení. Jedním z klíčových problémů je pojetí illegality imigrantů. V tabulce 4 jsou vyjádřeny subjektivní postoje dotazovaných k otázce, zda porušují legislativu v pobytovém nebo pracovním režimu. Potvrzuje se, že škála tohoto porušování je značně rozmanitá. Od imigrantů, kteří nemají povolení k práci ani k pobytu, až po ty, kteří porušují některé dílčí zákonné normy pracovněprávních vztahů a často si to ani neuvědomují.

Tab. 4 Struktura odpovědí na otázku: Domníváte se, že váš současný pobytový, resp. pracovní režim je legální, v mezích zákona?

pobyt	práce			celkem
	ano	ano/ne	ne	
ano	14	17	17	48
ano/ne	1	3	5	9
ne	0	1	41	42
celkem	15	21	63	99

I přes diskutabilní rozsah šetřených osob v některých imigrantských komunitách, můžeme z grafu 2 usuzovat na rozdílnou motivaci jejich příchodu. Jednoznačná dominance ekonomických důvodů u východoasijských a především u postsovětských imigrantů a převaha důvodů spojených s objevováním, poznáváním a „dobrodružstvím“ u severoamerických imigrantů, potvrzují všeobecně přijímané představy o rozdílech mezi těmito komunitami.

Graf 2 Důležitost vybraných důvodů, které imigranty přivedly do Česka podle imigračních skupin (průměrné hodnoty)

Poznámka: 1 nedůležitý důvod, 5 velmi důležitý důvod

Zaměstnání ilegálních imigrantů do značné míry kopíruje typické schéma známé z legálně vydávaných pracovních povolení, s odvětvími jako je stavebnictví (typické pro imigraci z postsovětských zemí), potravinářský průmysl nebo služby (tab. 5). S charakterem práce a odvětvovou strukturou úzce souvisí uváděný čistý měsíční příjem, který u imigrantů z postsovětských zemí dosahuje v průměru necelých 13 tis. Kč, zatímco u dalších dvou skupin je o 3 až 4 tis. Kč vyšší. Přičemž postsovětští imigranti pracují v průměru 10,7 hodin denně, východoasijské 9,5 a severoamerické jen 6,3 hodiny. Zajímavé je rozložení imigrantů podle velikosti podniků, kde pracují. I když podle předpokladu převládají malé firmy s velikostí do 20 zaměstnanců, není zastoupení větších firem nevýznamné. Tyto organizace, aby byly právně chráněny, najímají nelegální pracovníky většinou formou subkontraktu. (tab. 6)

Tab. č.5 Respondenti sledovaných imigračních skupin podle odvětví zaměstnání

imigrační skupina	odvětví				celkem
	stavebnictví	průmysl	služby	neuveďeno	
bývalý SSSR	26	17	26	0	69
východní Asie	0	0	7	8	15
sev. Amerika	0	0	15	0	15
celkem	26	17	48	8	99

Tab. č.6 Respondenti sledovaných imigračních skupin podle velikosti podniku/firmy, v které imigranti pracují

imigrační skupina	počet zaměstnanců			
	do 19	20-99	100 a více	celkem
bývalý SSSR	42	16	11	69
východní Asie	13	0	2	15
sev. Amerika	5	4	6	15
celkem	60	20	19	99

3. Závěr

Na základě analýzy rozsáhlého souboru otázek zaměřeného na podchycení informací o ilegální ekonomické aktivitě současných imigrantů pracujících v pražském regionu lze konstatovat, že u většiny respondentů se překračování zákonů v pobytovém, či pracovním režimu neodráží zásadně negativním způsobem v jejich životní situaci. V odpovědích na otázky hodnotící spokojenost s jejich současným postavením převládá příklon ke středové pozici na nabídnuté pětistupňové škále. Mírně ve prospěch pozitivního hodnocení se vyjadřují

u pracovní a bytové situace, naopak celková životní situace je hodnocena o něco hůře. To, že největší váhu při celkovém hodnocení spokojenosti mají pracovní podmínky, vyplývá mimo jiné z úrovně korelačních koeficientů (tab. 7). I když většina respondentů je ochotna svou situaci v případě amnestie legalizovat, zároveň své dřívější rozhodnutí působit na českém pracovním trhu nelegálně by většina z nich zopakovala. Zjištěné závěry podporují nutnost věnovat tomuto fenoménu větší pozornost.

Tab. 7 Korelace mezi spokojeností s celkovou životní situací a prací, bydlením a zdravím, imigranti z republik bývalého Sovětského svazu

	celková životní situace	práce	bydlení	zdraví
celková životní situace	x	0,606**	0,271*	0,274*
práce	0,606**	x	0,215	0,162
bydlení	0,271*	0,215	x	0,045
zdraví	0,274*	0,162	0,045	x

Poznámka: Pearsonův korelační koeficient

* významný na 95% hladině spolehlivosti

** významný na 99% hladině spolehlivosti

Literatura:

Cizinci v České republice za rok 2006. ČSU, Praha 2006

Cizinci v regionech ČR. ČSU, Praha 2006

Drbohlav, D. (2003): Immigration and the Czech Republic (with Special Respect to Foreign Labor Force). *International Migration Review*, Vol. 37, No. 1, pp. 194-224.

Drbohlav, D. (1997): Migration Policy Objectives for European East-West International Migration. *International Migration*, Vol. 35, No. 1, pp. 85-108.

Horáková, M., Polívka, M., Pfeifer, P. (2001): Nelegální zaměstnávání cizinců jako překážka v jejich žádoucí integraci na trhu práce, část I. Praha, VÚPSV

Autoři:

Doc. RNDr. Zdeněk Čermák, CSc.

Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Albertov 6, Praha 2

mak@natur.cuni.cz

Doc. RNDr. Dagmar. Džurová, CSc.

Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Albertov 6, Praha 2

dzurova@natur.cuni.cz